

Fietsen door UNESCO Werelderfgoed

Koloniën van Weldadigheid Een uniek, verborgen verhaal in het decor van drie Nationale Parken

Sinds 2021 staan de Koloniën van Weldadigheid op de UNESCO Werelderfgoedlijst. In 1818 werden deze inlandse landbouwkoloniën ingezet als grootschalig experiment om de armoede in de Nederlanden te bestrijden. Dit resulteerde in vijf koloniedorpen in Noord-Nederland en twee in het huidige Vlaanderen.

Tijdens deze fiets- en wandelvakantie maak je een afwisselende rondrit door Noord-Nederland en bezoek je het alom bekende Veenhuizen, maar ook de eerste Proefkolonie Frederiksoord, Willemsoord, Wilhelminaoord, Boschoord en Ommerschans. De fietsvakantieroute gaat door prachtige Nationale Parken en uitgestrekte natuurgebieden in Drenthe, Friesland en Overijssel.

Onderweg zie je talrijke monumenten die je meenemen naar de geschiedenis van tweehonderd jaar geleden. Het landschap met bossen, heide, veenmoerassen en weidse landbouwgebieden zorgt voor een cadans die rust geeft. Hier kun je vertragen, verstillen en verbinding voelen. De drie Nationale Parken: Drents-Friese Wold, Weerribben-Wieden en Dwingelderveld zijn een schitterend decor. Geniet van deze prachtige combinatie.

De in de gids opgenomen route van totaal 260 km is geschikt als fietsvakantie maar ook om als losse etappes te fietsen. De fietsroutes beslaan meestal een dagdeel. De wandelingen onderweg variëren van een ommetje van een uur tot een dagtocht.

De routegids brengt je naar bijzondere plekken in de Koloniën van Weldadigheid. In eigen tempo ontdek je de bezienswaardigheden die de verhalen van het verleden en heden tot leven brengen. Een ontdekkingstocht door adembenemende landschappen.

Kijk voor inspiratie onderweg en overnachtingstips op:
www.kolonienvanweldadigheid.nl

nr.	route	lengte (km)
F1	Fiets Frederiksoord-Veenhuizen	53.6
F2	Fiets Veenhuizen-Dwingeloo	43.5
F3	Fiets Dwingeloo-Balkbrug	41.3
F4	Fiets Balkbrug-Willemsoord	67.9
F5	Fiets Willemsoord - Frederiksoord over Noordwolde	54.2
W1	Wandeling Frederiksoord	12.7
W2	Wandeling Boschoord	5.5
W3	Wandeling Veenhuizen	9.9
W4	Wandeling Diever	3.4
W5	Wandeling Dwingelderveld	4.4
W6	Wandeling Hunnenkloosterberg	5.4
W7	Wandeling Balkbrug	12.2
W8	Wandeling Oud-Avereest Wildenberg	4.9
W9	Wandeling Willemsoord	10.8

Een korte introductie van de Koloniën van Weldadigheid

Met een goed gevoel voor PR doopte de oud-militair en gouverneur-generaal van de kolonie Nederlands-Indië zijn initiatief Koloniën van Weldadigheid. De naam lag lekker in de mond en klonk positief en aangenaam. Landbouw en kolonisatie van woeste gronden als middel om de armoede te bestrijden. Het initiatief van Johannes van den Bosch was zelfs op wereldschaal opmerkelijk. Frederiksoord-Wilhelminaoord, Veenhuizen en Wortel in België behoren sinds 2021 tot het UNESCO Werelderfgoed. De bezoekerscentra dragen het Europees Erfgoedlabel. De sporen uit het verleden zijn nog altijd zichtbaar. Op de fiets en wandelend kom je ze tegen. In het landschap, in de gebouwen en in meeslepende verhalen.

De militair, staatsman en vertrouweling van koning Willem I en van diens zoon prins Frederik, geloofde in de maakbaarheid van mensen. De gouverneur-generaal van Nederlands-Indië trof bij terugkeer uit de Oost een land in grote armoede aan. Napoleon mocht dan wel verslagen zijn en het Koninkrijk der Nederlanden van vreemde heersers bevrijd, de vele oorlogen eisten hun tol. De economie was ingestort. Een derde van de bevolking kon niet rondkomen en was afhankelijk van

bijstand en hulp. De steden waren ellendige oorden. Van den Bosch kon het niet aanzien. Hij vond dat er wat moest gebeuren. En snel ook. Samen met gelijkgestemden zoals prins Frederik richtte Van den Bosch de Maatschappij van Weldadigheid op. Het initiatief maakte een vliegende start. Enkele maanden na de oprichting was er voldoende geld ingezameld om land aan te kopen voor de eerste Kolonie, die als dankbetuiging aan de beschermheer Frederiksoord werd gedoopt. In binnen- en buitenland kreeg het experiment, om armen uit hun afhankelijkheid te verheffen, veel aandacht. Er verschenen boeken en pamfletten. Het medicijn voor rampspoed was gevonden. Een beter leven gloorde.

De landbouwkoloniën waren hun tijd ver vooruit. Een eeuw voordat in westerse landen de sociale wetgeving tot stand kwam, creëerden de landbouwkoloniën een eigen vangnet. Terwijl kinderen elders in fabrieken of op het boerenland werkten of bedelden, gingen ze in Frederiksoord, Boschoord, Wilhelminaoord, Willemsoord en Wortel verplicht naar school. In de Onvrije Koloniën Veenhuizen en Ommerschans heerste een ander regime. Daar dacht men door tucht de bedelaars en landlopers tot gedisciplineerde burgers te maken. Wie niet voldeed kreeg straf. Voor de wezen die ook in Veenhuizen belandden, was het strikte regime

een hard gelag. Zij hadden het zwaar te verduren. Een eeuw lang drukte de Maatschappij van Weldadigheid haar stempel op het leven van de kolonisten en het landschap waarin zij woonden. Uit alles sprak discipline. Een strikte dagindeling zorgde voor structuur en hield de armen tijdens de boerenarbeid in het gareel. Toch slaagden uiteindelijk veel minder kolonisten dan verwacht er in om een zelfstandig bestaan op te bouwen. De werkelijkheid bleek taaier dan de droom van een paradijs op aarde. Na de invoering van de sociale wetten, leerplicht en betere lonen ontwikkelden de Koloniën van Weldadigheid zich tot normale dorpen. De speciale status verdween. In de werkverschaffing van de jaren dertig van de vorige eeuw en de vele daaropvolgende naoorlogse initiatieven om werklozen aan werk te helpen zitten elementen die overeenkomsten vertonen met de Koloniën van Weldadigheid. Het experiment, ook al liep die voor

de meeste kolonisten uit op een mislukking, schudde de overheid wakker. De roep om ingrijpen werd luider, socialisten kwamen in de Tweede Kamer, werden wethouder of Gedeputeerde. Maar ook liberalen en christenen waren ontvankelijk voor een humaner beleid. De zeven Koloniën legden, als een van de vele sociale initiatieven, de vinger op de zere plek. Al die ervaringen en verhalen vertaalden zich uiteindelijk in wetten en instellingen die de woonomstandigheden, het onderwijs en de gezondheidszorg verbeterden.

De Koloniën van Weldadigheid liggen ook nog eens ver van de drukte, in gebieden die uitmunten in natuurschoon. Cultuurland grenst aan bos, heide en moeras. De route verbindt de Koloniën met Nationale Parken en landschappen die tot de mooiste van Nederland behoren.

Dag 1

Rondwandeling Frederiksoord

Waar het allemaal begon

De verhalen liggen in Frederiksoord voor het oprapen. De sporen van de Maatschappij van Weldadigheid zijn overal in dorp en omgeving te zien. Niet alleen de monumentale gebouwen, maar ook de vaarten, lanen, sterrenbos, en het ontginningspatroon, volgens lijnen die haaks op elkaar staan, ademen de geest van de gouverneur-generaal Johannes van den Bosch. Diens droom, voor een beter leven voor armen en behoeftige weeskinderen en bedelaars, schoot in 1818 wortel in Drenthe en het onontgonnen grensgebied met Overijssel en Friesland. Een experiment met grote gevolgen.

In Frederiksoord begon het spannende en voor velen nog onbekende verhaal van de Maatschappij van Weldadigheid. Het was een sprong in het duister. Niemand had ervaring met een dergelijk grootschalig project. De uitkomst was ongewis. Pas later, terugkijkend, groeide het besef dat in deze uithoek van Drenthe de latere verzorgingsstaat mede vorm kreeg. Maar er ging ook het nodige fout. Wie in de levens van mensen ingrijpt, loopt risico's. Persoonlijke drama's kleuren de geschiedenis.

Veel mensen onderzoeken in het museum in een speciaal digitaal zoekprogramma of zij zelf een voorouder hebben die in een van de Koloniën van Weldadigheid verbleef (zie daarvoor allekolonisten.nl).

Dat geldt tegenwoordig voor een kleine miljoen Nederlanders. Dus grote kans dat de familiewortels terugvoeren naar de opmerkelijke begintijd van Frederiksoord, Wilhelminaoord, Boschoord, Ommerschans, Willemsoord of Veenhuizen. Jaarlijks bezoeken zo'n 40.000 mensen museum De Proefkolonie. Zij zijn lovend over de multimediale tijdreis die hen is voorgeschoteld. Tijdens mijn eigen bezoek tref ik de zussen Kuik. De 74-jarige Martie heeft veertien jaar in Frederiksoord gewoond. Haar tante was naar Veenhuizen gezonden. De familie vestigde zich later in de Proefkolonie. Zus Joke woont in Witte Paarden, zij leest alles wat over de Koloniën van Weldadigheid verschijnt. 'Ik ben

heel fanatiek. Alle voorstellingen van Het Pauperparadijs heb ik gezien. Kippenvel. Je voelt de armoede. Het museum bezoek ik vaak. Ik vind het indrukwekkend en schrijnend tegelijk. Het geeft een beeld van de tijdgeest en confronteert me met hoe het is om afhankelijk te zijn.' Als mensen de mogelijkheid krijgen, zullen ze er alles aan doen om hun hand niet op te hoeven houden, daarvan is ze overtuigd. Ze hebben hun tante weer

Museum De Proefkolonie bezoeken

Open elke dinsdag t/m
zondag van 10.00-17.00
In de schoolvakanties ook
op maandag

Museum De Proefkolonie
Majoor van Swietenlaan 1a
8382 CE Frederiksoord

Tel: 0521 – 725 980
info@proefkolonie.nl
www.proefkolonie.nl

even op de computer opgezocht. Het schept een band. Die willen ze niet loslaten. 'De Koloniën zijn een deel van ons.'

Ze trekt een parallel met het huidige bestaan van een

asielzoeker. 'Daar zitten doktoren bij en technici. Vakmensen waar wij juist vraag naar hebben. Geef ze een kans op werk. Ze willen graag de handen uit de mouwen steken. Mensen willen graag hun eigen boontjes doppen.'

De Proefkolonie dompelt bezoeker onder in verleden

Museum De Proefkolonie is bij uitstek de plek om de verkenning van Frederiksoord en directe omgeving te starten. Het museum neemt de bezoekers mee terug in de tijd. In pakweg een uur schetst het museum in vogelvlucht het ontstaan van de Koloniën van Weldadigheid. Elke zaal maakt vernuftig gebruik van multimediale technieken om de ellendige omstandigheden tot leven te wekken. De eerste ruimte toont Amsterdam in 1815. Geluid, beeld en geuren geven

een indruk van het leven van de 140.000 inwoners die samengepakt op een kluitje moesten zien rond te komen.

De tweede zaal zoomt in op het leven van vijf families die de reis naar de Kolonie maakten. Op houten karren die schommelend en krakend hun weg over hobbelige paden zochten, legden zij het laatste stuk van hun reis af naar de woeste gronden. Hoe verging het hun, welke obstakels kwamen ze tegen? Dankzij de minutieuze boekhouding en verslaglegging komen hun persoonlijke lotgevallen tot leven. Een confronterende ervaring.

De grote expositieruimte staat stil bij de ambities van Van den Bosch, andere weldoeners en de weerbarstige praktijk. Hoe schone idealen de basis legden voor ouderenzorg, leerplicht voor kinderen en een sociaal vangnet maar als keerzijde ook onvrijheid met zich meebracht. De bezoekers kunnen zelf de handen uit de mouwen steken en ervaren dat de beloofde weldadigheid niet gratis was. Alles tot de kleding aan toe was een lening. Door te werken op het land of in de andere bedrijven van de landbouwkoloniën, kon het verblijf worden afbetaald.

Armoede nog altijd niet uitgebannen

Alle goede initiatieven en sociale wetgeving ten spijt, is armoede anno 2024 nog altijd aanwezig. In Nederland leven ruim een half miljoen mensen in armoede, waaronder 221.000 kinderen. Ruim 1 miljoen inwoners leeft maar net boven de armoedegrens. Zij kunnen zomaar onder de streep belanden. In de tijd van Johannes van den Bosch leefde een derde van de Nederlandse bevolking in schrijnende omstandigheden. Er is dus wel het een en ander veranderd, toch is vrijwel

iedereen het er over eens dat het in een welvarend land niet mogelijk moet zijn dat zoveel mensen onder de armoedegrens leven. Museum De Proefkolonie is uitgebreid met een nieuwe zaal. Die tentoonstellingsruimte belicht op een vernuftige manier de armoede in de huidige tijd. De expositie onder de noemer *KansArm?* armoede toen, armoede nu toont dat armoede net als in de negentiende eeuw niet een kwestie is van eigen schuld. Regels, instanties en wetten blijken geen garantie om te voorkomen dat mensen kopje onder gaan. De bezoeker neemt een kijkje achter de voordeur

van hedendaagse armen en ervaart dat makkelijke oplossingen niet voorhanden zijn. Door het spoor langs de verschillende 'kamertjes', loketten en bedachte oplossingen te volgen, blijkt dat de strijd tegen armoede nog lang niet gestreden is. Armoede is een veelkoppig monster.

Aan de wandel 15 km

Frederiksoord ontstond op een kruispunt van wegen. De Westerbeeksloot, die in de eerste helft van de zeventiende eeuw was gegraven door de commandeur van de vesting Steenwijk, François van Westerbeek, ontsloot de venen bij Noordwolde en Vledder. De vaart kwam uit op de Steenwijker Aa zodat het vervoer van turf mogelijk was. Op het gelijknamige landgoed Westerbeeksloot vestigde de Maatschappij van Weldadigheid de eerste proefkolonie.

Op de heide en de woeste gronden die achterbleven na de vervening groeiden amper bomen. Het was een weids en tamelijk desolaat gebied waar de eerste kolonisten zich vestigden. Twee eeuwen later is het aanzicht heel anders. Frederiksoord ligt midden in het groen. Parken, landgoederen en bossen zorgen voor een prettige stoffering van het landschap. De

landhuizen, monumentale gebouwen en arbeiderswoningen kregen een tweede leven. Natuur en cultuur gaan er hand in hand. Het dorp is tegenwoordig een gewilde plek om te wonen en te recreëren.

De beschreven rondwandeling vanaf museum De Proefkolonie combineert de bestaande Monumentenroute en de Sterrebosroute. Een duik in het verleden en het mooie landschap.

Het bos is nooit ver weg in Frederiksoord. Het groen omlijst de monumentale dokterswoning, het voormalige postkantoor en een herenhuis uit 1770. De gebouwen aan de Majoor van Swietenlaan grenzen aan het Sterrebos. De panden staan er tiptop bij. Het oude postkantoor en het voormalige Logement waar Johannes van den Bosch regelmatig vertoefde, bieden onderdak aan een restaurant en een hotel. Stijlvol en gastvrij.

Nadat ik de Majoor van Swietenlaan ben overgestoken loop ik de Beukenlaan in, die tussen beide horecagelegenheden in naar het bos voert. Tegenover deze entree staan de gebouwen van de oude Tuinbouwschool, die in 1884 is opgericht. De oudste van Nederland. Het park rond de vroegere school staat vol met bijzondere bomen en struiken. Het Sterrebos aan de rechterkant van de Beukenlaan grenst aan een afwisselend loofbos met hier en daar

nog wat oorspronkelijke aanplant van dennen, sparren en lariks. Merels fluiten hoog in de beuken. In de tuin achter Huis Westerbeek, waar de Maatschappij van Weldadigheid kantoor houdt, hoor ik een groene specht met zijn kenmerkende herhaalde lach. Denk daarbij aan de cartoons van Woody Woodpecker en diens triomfantelijke zang. De route loopt langs een plek waar volgens het informatiebord in de bosrand tot in de middeleeuwen recht werd gesproken.

De Germaanse Rechtspraakplaats herinnert aan die samenkomsten, die meestal plaatsvonden in een komvormige open plek aan de voet van een eik.

Langs het terrein van de paardrijvereniging Generaal van den Bosch bereik ik de Vaartweg. Aan weerszijden staan koloniewoningen en boerderijen. Veel oude huizen zijn vervangen door Koloniewoningen van de Toekomst. Ze zijn energieneutraal gebouwd en voorzien van een rij zonnepanelen. De huidige kolonisten koesteren hun paradijselijke omgeving. Een bewoonster die in de tuin bezig is, laat me proeven van de kruisbessen die ze oogst. 'Ze zijn al eetbaar hoor', verzekert ze me. 'Ik maak er jam van.' De huizen zijn omgeven door een bloemenzee.

De tussenliggende akkertjes zijn ingezaaid met boekweit en insectenvriendelijke akkerranden. Een vrouw zit op een bankje in de

berm voor haar huis te praten met een wandelaar die daar even zit uit te puffen. Zij is blij met haar stekje. 'De mensen komen uit alle windstreken van het land. Zelf kom ik van de Noord-Veluwe, daar letten de mensen heel erg op elkaar. Hier laat iedereen elkaar vrij. Heerlijk vind ik dat.' Zij heeft het huis gekocht, maar pacht de grond van de Maatschappij van Weldadigheid. Zo houdt die hoeder van het erfgoed een stevige vinger in de pap. De vrouw: 'Daardoor weet ik zeker dat ik dit vrije uitzicht houd.' Waar voorheen de kolonisten van het eerste uur zwoegden, lijkt het nu een land van melk en honing. De lieflijkheid van het landschap staat in schril contrast met het grimmige bestaan vroeger. Het laantje met lintbebouwing loopt tot aan Wilhelminaoord, dat dorp is in 1821 gesticht als Vrije Kolonie. Onder de kleine duizend inwoners zijn veel nakomelingen van de kolonisten van het eerste uur.

De Oranjelaan is een van de weinige overgebleven onverharde zandwegen in het dorp. De dubbele rij beuken aan weerszijden rijzen hoog op en werpen lange schaduwen. Het lijken net pilaren van een zuilengalerij. De groene beukenbladeren vormen het dak. De begraafplaats is tussen 1821 en 1829 aangelegd. Opmerkelijk is de monumentale apostelboom, bestaande uit twaalf met elkaar vergroeide beuken. De oude boom is bij een storm geknakt, grote zwammen hebben zich in de holten genesteld. Vlakbij is een nieuwe apostelboom aangeplant. Het sobere grafmonument voor de schoonmoeder van Johannes van den Bosch, Daniëlla Elisabeth van Oosterhoudt, uit 1829 wordt geflankeerd door een breed uitwaaierende treurwilg. De Maatschappij van Weldadigheid vond het belangrijk dat de kinderen van kolonisten onderwijs konden volgen. Vanaf hun zesde jaar gold er leerplicht. Dat was revolutionair in een tijd dat kinderarbeid heel gewoon was. Het

schooltje van Wilhelminaoord en de schoolmeesterswoning ogen nog zoals in de begintijd. Frappant hoe weinig er in twee eeuwen is veranderd. Dat is de buitenkant, want de school is tegenwoordig een dubbel woonhuis en de oude schoolmeesterswoning is van binnen volledig gemoderniseerd. Al snel bleek dat de Maatschappij van Weldadigheid economisch minder

